

You are accessing the Digital Archive of the Catalan Review Journal.

By accessing and/or using this Digital Archive, you accept and agree to abide by the Terms and Conditions of Use available at http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review is the premier international scholarly journal devoted to all aspects of Catalan culture. By Catalan culture is understood all manifestations of intellectual and artistic life produced in the Catalan language or in the geographical areas where Catalan is spoken. Catalan Review has been in publication since 1986.

Esteu accedint a l'Arxiu Digital del Catalan Review

A l' accedir i / o utilitzar aquest Arxiu Digital, vostè accepta i es compromet a complir els termes i condicions d'ús disponibles a http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review és la primera revista internacional dedicada a tots els aspectes de la cultura catalana. Per la cultura catalana s'entén totes les manifestacions de la vida intel·lectual i artística produïda en llengua catalana o en les zones geogràfiques on es parla català. Catalan Review es publica des de 1986.

L'espai de la llengua escrita: entre el risc i la riquesa
Joan Francesc Mira

Catalan Review, Vol. XIX, (2005), p. 19-28

L'ESPAI DE LA LLENGUA ESCRITA: ENTRE EL RISC I LA RIQUESA

JOAN FRANCESC MIRA

ABSTRACT

This article reflects upon the social and territorial space of Catalan as a written language, a read language, and a public/published language through the author's personal practice, particularly from the perspective afforded by writing to and from the Valencian-speaking region. It is this region where problems arise most sharply: problems of language community, language itself as a cultural vehicle, chances of survival with minimal health and comfort in a time of severe pressures from all sides. The article concludes that without a defence of the unity of this common space of the language, Valencian cannot endure on its own.

Tot agraint molt sincerament els qui m'heu convidat a parlar en aquesta ocasió, us he de confessar, per començar el meu parlament, que no estic del tot segur si jo mateix, o el tema de la meua intervenció, som els més adequats en un col·loqui substancialment acadèmic com aquest, entre tants especialistes en temes ben puntuals, i en el context d'aportacions i debats sobre *New Directions for Catalan Studies*. La matèria sobre la qual faré alguns comentaris no és pròpia de *scholars*, d'erudits o d'investigadors, sinó més aviat de simples ciutadans i usuaris lleial d'una llengua. I la manera com la tractaré, breument i informalment, amb tota certesa no es pot considerar ni un "estudi", ni un nou camí o un nou suggeriment per a futurs estudis. O potser sí, sobretot si es mantenen i prosperen certes orientacions i direccions —més ideològiques que acadèmiques, més polítiques que científiques— que podrien arribar a afectar, i molt seriosament, l'espai social i territorial del català com a llengua escrita, llengua llegida i llengua pública i publicada. Si hi ha estudis, fets i encara per fer, sobre el llarg procés de restauració d'un espai comú per a la llengua formal i literària, qui sap si en un futur no molt remot haurà d'haver-hi, per desgràcia, d'altres estudis sobre el procés de fragmentació d'aquest mateix espai. *God save the Language*, doncs, i espere que ens poguem estalviar la necessitat d'aquests estudis. Vull pensar que Joan Gili, traductor, editor i autor, ja fa seixanta anys, d'una *Catalan Grammar*, estaria d'acord amb el propòsit i el contingut d'aquest paper. En honor seu ens hem reunit avui.

Quant a la meua intenció en aquest moment i lloc, parlaré una mica de literatura, sobretot perquè la literatura és part del meu "ofici de viure", i parlaré de la llengua —la llengua escrita— que és la matèria primera d'aquest ofici, i l'eina amb la qual, i sovint *per la qual*, un servidor practica la seua relació amb la gent que la providència o el destí li han assignat com a pròxima i pròpia. I parlaré de les llengües en la història d'Europa. En tot cas, serà una reflexió no solament oportuna, sinó probablement necessària, si pensem quins temps corren pel país o països de llengua catalana. I més necessari encara, potser, perquè aquesta reflexió la fa algú des de la perspectiva valenciana, des del País Valencià: és allà sobretot, no tant a Catalunya ni tan sols a les Illes, on es plantegen amb més agudesa els problemes de la comunitat de llengua, de l'idioma mateix com a vehicle de cultura, i de les possibilitats de sobreviure amb un mínim de salut i de confort en un temps de pressions duríssimes des de tots els costats. Des d'allà, doncs, més que des de cap altre lloc, la defensa d'un espai comú és la defensa d'un espai simplement propi, i la defensa de la unitat d'aquest espai és l'única manera eficaç de mantenir viva i activa la part valenciana d'aquest mateix àmbit compartit. Si em permeteu, ho diré d'una manera més directa, i emprant termes planers i populars: a Catalunya el català podria, en últim extrem, fer camí tot sol com a llengua de cultura (tot sol vol dir sense comptar què passa o què no passa al sud del riu de la Cènia); al País Valencià, el valencià tot sol no podria fer aquest camí. Aquesta és la primera conclusió, encara que no l'única, i ja us l'avance des del principi.

Abans, però, voldria fer una incursió en el camp dels conceptes i un repàs breu a la història, perquè el tema que ens ocupa ve de lluny, i tampoc no és el nostre l'únic cas en què es confonen o es dissolen els espais de la llengua, de la cultura i de l'oferta i la demanda. En primer lloc, crec que no hauríem d'identificar, com solem fer a casa nostra amb molta bona fe, l'àmbit propi d'un idioma i el marc d'una cultura. El tema és més complex del que sembla, i ni voldria entrar-hi a fons, ni tampoc deixar-lo de banda amb algunes afirmacions simplificadores. En faré algunes, tanmateix, d'afirmacions elementals, tot sabent que poden resultar discutibles: per això les faig. En primer lloc, no sempre, ni de bon tros, es produeix la coincidència entre una cultura i una llengua, qualsevol que siga el sentit que donem al primer terme. Es produirà més fàcilment en societats de dimensió reduïda, relativament simples, i en condicions d'escassa intercomunicació. En la Grècia clàssica, per exemple: allà on es parlava grec, podem estar segurs que els aspectes no lingüístics de la cultura —les arts plàstiques, l'arquitectura, el culte, la política— eren també substancialment grecs. Almenys fins a l'època hel·lenística i romana, quan molts sectors urbans escassament "grecs" de cultura sabien i parlaven aquella *koiné* que servia de

vehicle "internacional", una mica com ara l'anglès. En la major part de les societats dites tribals, també podem tenir el mateix marge de probabilitat: si vostè parla nàmbya, ja sabem com enterra els seus morts, si parla sindebele, ja sabem com construeix la cabana i quina festa fa el dia del casament. Però ja no podem estar-ne tan segurs quan es tracta d'espais tan extensos i complexos com era, per exemple, el món romà: el llatí era pertot llengua culta, urbana i oficial, i també es troba en totes les províncies de l'imperi una mateixa arquitectura "cultura", i una mateixa estructura administrativa; però entre Egipte i Britània, posem per cas, les diferències de substrat ètnic i les distàncies de tot tipus eren tan visibles que tindria poc sentit afirmar que egipcis i britons compartien una mateixa cultura. I en termes semblants podríem parlar de la cultura i les cultures de l'Europa medieval, unides per l'església, pel llatí, per l'arquitectura romànica o gòtica i per tantes altres coses, però progressivament separades per llengües diferents que anaven donant origen a literatures diverses i a espais de comunicació cada vegada més coincidents amb el territori de l'idioma. Al segle XV, la cultura catalana era en primer lloc una expressió regional de la cultura cristiana i europea occidental, no diferent, en tant que tal, de la italiana, la castellana o la francesa. Però en segon lloc, havia desenrotllat un conjunt de trets que apareixen especialment en els territoris on es parla català, com ara uns aspectes característics de les relacions comercials, de les institucions de govern, o de la mateixa arquitectura que segles després es va dir gòtica. I en tercer lloc, hi apareix una literatura que, tinga o no tinga continguts i formes específics, es distingeix de les altres per la llengua en què s'expressa.

Però l'Europa medieval estava feta d'espais oberts, de fronteres poc estables, i de pobles que no eren rígidament estats amb límits administratius precisos. En el món modern i contemporani, les condicions van canviar progressivament, per bé i per mal: els territoris es tanquen amb fronteres rigorosament vigilades, les llengües —no totes, és clar— esdevenen instrument i expressió dels estats, i alguns estats, amb la llengua fent camí darrere del poder, s'escampen fora dels seus límits originals. Entre el segle XVI i el XX, encara que sovint no ho recordem, Europa va estar feta sobretot de monarquies expansives i d'imperis, interiors i exteriors. I en cada espai imperial s'estenia, amb uns mitjans o uns altres, una llengua sobirana, que era invariablement la llengua del sobirà, o del poble que més directament s'hi identificava: el turc o el rus, l'alemany, el francès, l'espanyol o l'anglès. Llavors, no sé si es pot parlar d'una cultura turca que hauria arribat des d'Anatòlia fins al Danubi, d'una cultura russa ocupant igualment el Turkestan i Finlàndia, o d'una cultura espanyola des de Barcelona fins a Xile.

Sembla ganes de parlar per parlar, però no ho són. Per exemple: en quin sentit es pot parlar, al segle XVIII, d'una cultura romana o mace-

dònica, quan a les regions que després es van dir Macedònia o Romania les llengües escrites no eren el macedoní o el romanès sinó l'eslavònic eclesiàstic, l'alemany o l'hongarès de Transilvània, el grec dels comerciants o el turc de l'administració imperial? Potser sí que se'n podria parlar, de cultura romanesa o macedònica, però llavors es tractaria només de cultura "antropològica" (inexacta expressió), de cultura popular sense dimensió "cultura", i en tot cas *no* de cultures nacionals. I en l'altre extrem, què tenen en comú les expressions culturals del Mèxic post-colonial, de Perú i de l'Argentina, a part el fet de compartir justament el passat de colònies del mateix imperi, i de compartir després la mateixa llengua escrita? Vull dir: quin sentit té parlar d'una "cultura hispano-americana" si ha d'incloure per igual el passat —i el present— inca, quítxua, guaraní, maia i asteca? Té poc sentit, però té algun sentit: sobretot té algun sentit en aquella part de la cultura que en diem literatura. I la mateixa cosa podem dir d'una cultura alemanya: inclou o no inclou Àustria i Suïssa en el mateix sentit que Baviera i Baden-Württemberg? I la cultura francesa és també francesa al Quebec i a la Martinica, a Bèlgica, a Haití i a la república de Ginebra? Com hauria dit Fuster parlant de la nació, "la pregunta és delicada". I la resposta no és simple: segons com i en què, sí que és una mateixa cultura (Rousseau és un pensador "francès", Mozart és un músic "alemany", T.S. Eliot és un poeta "anglo-saxó"...), i segons com, no ho és (Amiel és un filòsof suís, Schönberg és un músic austríac i Byron és un poeta anglès). Podem complicar-ho més, i preguntar a quina cultura "pertany" la música del català Isaac Albéniz —*La Alhambra, El Albaicín, Rapsodia Espanyola...*—, la pintura napolitana del valencià Josep Ribera, dit *lo Spagnoletto*, o la ceràmica de l'Alcora del segle XVIII produïda per mestres francesos: si a la catalana, a l'espanyola o, en el seu cas, a la italiana o a la valenciana. La resposta, la deixo per als amants de les moltes formes de nominalisme poc dialèctic que encara circulen pel món. En qualsevol cas, voler parlar ací d'una cultura com a coincident amb una llengua seria massa llarg i complicat, i si volíem dir alguna cosa més que llocs comuns, hauríem de precisar en quin sentit parlem de "cultura, i en què hi ha coincidències i en què no n'hi ha. Deixem-ho córrer, doncs, i parlem de literatura.

Parlem de literatura, perquè si no és clar que a cada llengua li corresponga una cultura —o què voldria dir "cultura" en aquest cas— sí que és cert que cada llengua escrita produeix una literatura, i una sola, i això és molt important. No puc evitar, ara tampoc, introduir un parell de precisions, ben òbvies i ben indispensables. En primer lloc, que entendré ací per "literatura" el conjunt de la producció escrita que no siga rigorosament instrumental i que tinga un mínim de pretensió estètica. Una definició com una altra, possiblement inútil, i que simplement pretén considerar *literatura*, "bona" o "roïna", els sermons de

Sant Vicent Ferrer i els versos dels llibrets de falles, però no la guia de telèfons o les instruccions d'ús d'una rentadora. En segon lloc, és cert que pot tenir algun sentit, fins i tot més que geogràfic i polític-administratiu, parlar de literatura boliviana o equatoriana, literatura belga o suïssa, i literatura andalusa o valenciana: sempre es podrà trobar alguna cosa en comú dins d'un territori determinat, siga el tipus de temes de què escriuen els autors —en una llengua o en més d'una—, siga la coloració donada pel seu marc històric o geogràfic, siga el color o el sabor particular de la llengua. Però en últim extrem, fetes totes les distincions que vulgueu, i acceptades totes les variants territorials o de qualsevol altra mena, *una* literatura és *una* llengua literària: la literatura anglesa, llatina, alemanya, espanyola o catalana. I significa que tots els parlants d'una mateixa llengua amb un cert nivell d'alfabetització i d'educació formal, poden *llegir* els mateixos "productes literaris" com a productes *propis*, no com a producció "exterior" a la qual hom té accés a través del coneixement d'una *altra* llengua, i en tot cas com a producció *no pròpia* però incorporada (a través de la traducció) a la pròpia llengua. I llavors, per a llegir una literatura com a pròpia, no importen tant els temes o la localització, no importa tant el vocabulari o la variant lingüística: importa la llengua literària comuna, com a tal i només com a tal, i definint un espai que separa l'extern de l'intern. Com els membres de l'Acadèmia de cinema de Hollywood, que donen l'Oscar primer a un film en anglès, i després a un altre en llengua no anglesa. Com el lector australià que no considerarà Shakespeare un autor "estranger". O el lector —o l'acadèmic, el professor, el ministre, l'editor, o el monarca— espanyol d'Espanya, que cada any pensen en el Cervantes com el gran premi de *nuestras letras*, o de la *literatura castellana*, o *espanyola*; i estatutàriament, i com qui diu "legalment", el premi Cervantes no pot ser per a un escriptor en català —no és *nuestro*: no és "literatura espanyola", és exterior, des d'aquesta perspectiva és *estranger*—, mentre que evidentment sí que pot ser i és per a un escriptor de Mèxic o del Perú: aquest sí que és "interior", *nuestro*, i espanyol.

No és segur, doncs, que a Veracruz, Lima i Alcalà de Henares el gruix dels habitants compartisquen una mateixa *cultura* que supera oceans i muntanyes, ni tan sols que la llengua dels respectius barris populars siga mútuament comprensible, però sí que és segur que la gent aproximadament "cult" (els qui tenen uns anys d'escolaritat, els lectors de diaris...) comparteixen la mateixa *literatura*. I que només consideren *seua* una llengua literària: només una, i la mateixa. Cal recordar, encara que no és directament (segur que no?) el tema que ací ens ocupa, quina ha estat, durant alguns segles, la llengua literària que efectivament compartia la població aproximadament culta de Lleida, Barcelona, València, Alacant i la Ciutat de Mallorca: era la mateixa que compartien amb els

lectors de Caracas, Buenos Aires i Sevilla. La del premi Cervantes. Per això he dit que és tan important tenir present que cada llengua escrita correspon a *una literatura*, i només a una: perquè compartir com a pròpia una literatura significa, i perdoneu l'aparent redundància, compartir una mateixa llengua escrita. I això significa —torneu a disculpar la possible tautologia— considerar *la mateixa* llengua com a pròpia i comuna. I amb la llengua, no cal dir-ho, van moltes més coses: un sentit d'identitat assumida (de *ser*, d'alguna manera vaga o clara, la mateixa cosa que són els lectors i parlants d'aquella llengua, de pertànyer al mateix espai mental i de referències compartides, al mateix "territori moral"); i un sentit, o no-sentit, d'identitat abandonada, de "consciència perduda": de *no ser* aquella cosa que definiria la llengua no escrita ni llegida, o de *ser-ho* només de manera accidental, insubstancial i secundària. Per concretar-ho: quan, a partir del segle XVI, la poca gent que al nostre país sap una mica de lletra comença a escriure, i sobretot a llegir, en castellà, això no significa només que entra en un "mercat espanyol" (el mercat dels editors o de les companyies itinerants de teatre, per exemple), sinó que entra també en un *espai espanyol* (castellano-espanyol, per ser més exactes) d'identitat: d'identitat cada vegada més "nacional", o presentada i assumida com a tal. Vull dir que llegir, i escriure, en castellà significà progressivament, i més com més gent llegia i escrivia, assumir com a *propis* els autors de la literatura castellana, pensar que Cervantes i Quevedo eren grans escriptors "nostres" —quants carrers i places els hem dedicat en els nostres pobles i ciutats?—, i ràpidament passar a considerar igualment "nostres" don Pelayo, el Cid Campeador, Hernán Cortés i Pizarro: torneu a repassar els carrers! I simultàniament, paral·lelament, inevitablement, es dissolgué a poc a poc la percepció d'una cultura en llengua catalana —catalana, valenciana— com a cultura pròpia, clàssics propis, models propis, literatura nacional pròpia i tota la resta que hi va lligat. No expliqueu res que no siga perfectament conegut: no escriure, i sobretot *no llegir*, es va convertir en no saber, en no sentir.

Si alguna visió clara van tenir ja des dels inicis els homes de la Renaixença —alguns, no tots! — és justament la idea que Joaquim Rubió i Ors expressa, el 1841, en el pròleg als versos que publicà amb el pseudònim de *Lo Gaiter del Lobregat*: "Catalunya pot aspirar encara a la independència, no a la política, puix pesa molt poc en comparació de les demés nacions..., però sí a la literària." *Independència literària*, en efecte: una idea més revolucionària, i més "nova" i actual que no sembla. Després vindria una certa independència mental i moral, uns projectes d'independència cultural, i altres conceptes i programes per superar dependències diverses. Sembla que, com en tants altres casos comparables a Europa, calia començar per la literatura. Que és exactament allò que no va fer ningú, o almenys ningú que tingués algun pes

i influència, en la tímida Renaixença valenciana: la “independència literària”, simplement, allà no era imaginable ni pensable. Perquè “separar-se” de la literatura espanyola anava més enllà del que podien imaginar les elits urbanes incorporades en cos i ànima a la cultura castellano-espanyola (a quina, si no?), i perquè, si ho hagueren imaginat, quina “literatura valenciana” *independent* s’haurien trobat capaços de produir? Gràcies que van recordar la fantasia medieval del “llemosí”, que almenys garantia una certa correspondència amb els versos que es feien a Barcelona o a Mallorca, i d’aquell “llemosí” vingué un *atalà* reconegut com a llengua literària pròpia en les *Rimes* de Wenceslau Querol, i una relació més intensa del “valencianisme literari” del primer terç del segle XX amb la literatura que es feia a Barcelona; i això va fer possible la primera reunificació gramatical de l’any 32 amb les “Normes de Castelló” que eren substancialment les de l’Institut d’Estudis Catalans, d’ací naix una petita tradició, prima però continuada, que arriba fins a la revolució fusteriana. I de tot això venim tots, i gràcies a tot açò a finals del segle XX hi ha al País Valencià una llengua literària que és la mateixa d’Ausàs Marc i del Tirant, de Maragall i de Llorenç Villalonga, i no únicament la de Calderón de la Barca, Azorín i Vargas Llosa, tal com era del tot previsible fa un segle i mig o fa un segle, o tres quarts de segle. Aquest és un resum interessat de la història. I ara, què pot passar?

Pot passar, per exemple, que el *xantatge blaver* —l’expressió és dura, i ho lamente, però es manifesta descarnadament així: com a xantatge i com a “blaver”, és a dir irracionalment anticatalà— comence a tindre, al País Valencià, més efectes que no sembla sobre l’ús i consum de la literatura. El “nou nacionalisme” valencià dels anys seixanta i setanta va començar a funcionar amb llibres, llibreries, editorials i cursos de gramàtica: segurament no podia ser d’una altra manera. Allà, la poca o molta gent que s’ha (re)incorporat mentalment i civilment a la pròpia comunitat nacional, ho ha fet en primer lloc llegint: i assumint la consciència que allò que llegia era català i, si era literatura, era literatura catalana. Els valencians que han guanyat una “independència moral” respecte a la cultura (i per tant la identitat) nacional castellano-espanyola, ho han fet en bona mesura a través de la literatura catalana: substituïnt, en la consideració de “nostre” i “nacional”, el Mio Cid per Ramon Llull, el Quijote pel Tirant, el burro Platero per la Vaca Cega, Delibes per Rodoreda, Alberti per Andrés Estellés, i Ortega per Fuster. I si hem assolit un mínim grau de “normalitat” —en comparació a un segle o mig segle abans— és perquè els escriptors valencians hem assumit i aprofitat una tradició —i una llengua— literària que no era reductivament valenciana: elimineu, al País Valencià, tot allò que (com a literatura, o com a producció “cultura” equivalent) ha estat produït els darrers quaranta anys *dins* d’aquest espai globalment català

—l'espai del català escrit i llegit— i no quedarà estrictament res, o gairebé res. Fora, evidentment, de la producció en llengua espanyola, que per tant està dins d'un altre espai. Dit d'una altra manera: ningú no ha demostrat encara que pugui existir una literatura "valenciana no catalana": valenciana en valencià, és clar, no en castellà. Les restriccions, i les actituds, mentals que implica necessàriament aquest concepte de literatura o llengua *valenciana no-catalana* són prou per impedir tota solvència literària. Són, com diria sir Francis Bacon de Verulam, "a wonderful obstruction of the mind", i amb la ment obstruïda no és fàcil fer literatura.

El que sembla que sí que pot existir és una literatura pensada i feta sobretot per a un públic valencià, i amb la consciència que difícilment podrà ser consumida per un altre públic (ni ho pretèn, fins i tot per raons de mercat escolar). Parle d'autors valencians i del seu públic lector immediat, però la mateixa cosa és aplicable a molts i molts autors del principat de Catalunya, a molts editors i a moltíssims llibres publicats per exemple a Barcelona: són perfectament localistes, a penes regionals, però la diferència és que a Barcelona no ho saben ni en són conscients. I no és qüestió de llengua o dialecte, sinó de perspectiva: Valle-Inclán, Cela o Torrente Ballester han escrit molts llibres en un curiós "castellà-gallec", o espanyol farcit de galleguismes, però no pensaven només en un públic local, ni de bon tros. Ni ho pensen els autors sud-americans quan escriuen amb girs, variants i vocabulari del seu país o regió. Ni els nord-americans quan escriuen en l'anglès d'Alabama o de Tennessee. El problema, en el nostre cas, és tot un altre. És que habitar els lectors, des del principi, a aquesta reducció de perspectiva pot arribar a crear també una percepció reductiva: que, per exemple, al País Valencià només siguen percebuts com a "nostres" i propis els autors valencians, i només les obres que segueixen les variants valencianes de la llengua. Que són les que jo gaste, d'altra banda: torne a insistir que el problema no està en la llengua —i menys després de les generoses circulars de l'Institut d'Estudis Catalans!— sinó en la reducció de l'espai.

El nostre és un espai estret i fràgil, i la nostra és una llengua convalescent i delicada. Segurament no podem resistir els sotrac i els estiraments que resisteixen sense massa risc l'espanyol o el francès (l'anglès els resisteix tots, des de l'Índia a l'Àfrica i al Canadà: no hi troben cap problema, o almenys no el troben *encara*). Nosaltres podem resistir, en la llengua literària, un cert estirament i una certa dispersió en la morfologia i en el vocabulari, però només "fins un cert punt", és a dir només fins el punt que no es perda la percepció d'estar escrivint i llegint en *la mateixa* llengua. És a dir, fins el punt que el lector no senta que llegeix en un idioma que "sona" o resulta o és percebut com a disjunt i estrany. El remei, tal com jo ho veig, no està en la reducció sinó

en l'expansió: vull dir, no en reduir *tota* la llengua literària a una sola de les possibilitats normatives o lèxiques (no cal que *tots* escriguen “serveixi”, “galleda” i “noi” en comptes de “servisca”, “poal” i “xiquet”!); ni en reduir-la tampoc a les variants pròpies del territori de cada autor, per molt que aquest territori siga important i es diga Mallorca o Barcelona: hi ha autors “barcelonins” que gasten un llenguatge que seria l'equivalent, *mutatis mutandis*, del “madrileño cheli”, o del “porteño” de Buenos Aires que tant odiava Borges, i suposen o imaginem que això és normal i regular, no local i dialectal. Quan parle, doncs, d'expansió enfront de reducció, em referisc a una certa moderació —almenys quan no es tracte de diàlegs “realistes” i de donar “color local”— tant en la uniformitat com en la dispersió. Expansió significa emprar uns estàndards que admeten un grau de variació suficient per no allunyar-se de les grans modalitats territorials, però que no arriben a ser percebuts com a *distants* i *estranyes* fora del propi territori. Ara bé, un cert grau d’“estranyesa” és inevitable: no és fàcil que “serveixi” i “galleda” siguin percebuts inicialment com a pròxims i propis pels qui diuen “servisca” i “poal”; però coses així, i més fortes i extenses, passen amb altres llengües literàries, i els efectes no són vistos com a dispersió i barreres a la comprensió, sinó com a extensió, vitalitat i “riquesa”. Mireu l'espanyol, i observeu com amplien i estenen el seu diccionari oficial. Observeu les reunions i decisions de les seues vint-i-tantes acadèmies.

I ací arribem a l'altre sentit de l’“expansió” contra la “reducció”: al camp dels hàbits de lectura, i per tant a la circulació dels llibres, i per tant al mercat editorial. És a dir, per acabar, que la unitat de l'espai literari, de *l'espai de la llengua escrita*, i en definitiva la unitat d'un espai que és molt més que la llengua, depèn entre altres coses (però depèn essencialment) de la *circulació de cultura escrita* en les diferents variants normalitzades de la llengua única. Depèn del manteniment d'un sol espai de mercat, on siga igualment fàcil i *normal* trobar i llegir una novel·la, un assaig o un estudi, un llibre de poemes o una traducció, publicat a Barcelona o a Vic en variant (entre cometes) “catalana”, a València o a Alzira en variant “valenciana”, o a Mallorca o a Manacor en variant “mallorquina”. On llegir la *Divina Comèdia* en “valencià” siga perfectament normal per als lectors de Catalunya, per posar un exemple interessat. Sembla elemental, és elemental, però hi ha alguns signes en direcció contrària: en direcció, per part d'autors i editors, a desentendre's progressivament de la part del mercat —que és la part de lectors, que és la part de l'espai comú— que no correspon al propi territori. Això ja ha començat a funcionar així de cara sobretot al mercat escolar, i és un mal senyal: mal senyal si els nois de Girona no llegeixen llibres que parlen de xiquets, i si els xiquets de Castelló no poden llegir contes on apareguen nois. No és qüestió de normes ni de noms, sinó de llibres. I ací recordaré una petita història que explicat pública-

ment més d'una vegada. Fa pocs anys, comprava jo el diari, a Castelló, en un quiosc on venen també material per una escola veïna, i una nena demanà: "Té el llibre de lectura de valencià?", i el quiosquer li va donar *La plaça del Diamant*. Aquesta és la qüestió i aquest és el remei de la qüestió. Supose que m'explique. I m'agradaria que la nena o xiqueta, l'escola, el quiosquer i el llibre serviren, servissin o servissen d'exemple i de recordatori.

Un recordatori en aquesta reunió de catalanistes o catalanòfils acadèmics, anglesos i nord-americans, i també dels territoris propis de la llengua que ens ocupa i ens congrega, on a més de congratular-nos pels cinquanta anys de vida d'una exemplar Anglo-Catalan Society també era bo pensar una miqueta el l'estat present i futur de de l'espai d'aquesta llengua que és l'objecte d'amor i d'estudi de la vostra societat. Perquè el català que escrivim i llegim, la llengua escrita, és el document més important i més sòlid que acredita que som allò que som: és l'únic paper que mai no podem perdre. *Congratulations, and thank you for the undeserved attention you have paid to my words.*

JOAN FRANCESC MIRA
UNIVERSITAT JAUME I